

УДК 332.2:324.711:531.132

М. А. Місевич,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту організацій,
Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир

ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОТЕНЦІЙНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВИСОКОТОВАРНИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

M. Misevych,
Ph.D., assistant professor of management organizations, Zhytomyr National Agro-ecological University, Zhytomyr

LAND USE AS A FACTOR OF COMPETITIVENESS PROVIDE POTENTIAL HIGH-VALUE AGRICULTURAL ENTERPRISES

У статті проаналізована структура і динаміка земельних ресурсів високотоварних аграрних підприємств Житомирської області, показані основні показники ефективності використання земельних ресурсів, запропоновані шляхи підвищення ефективності використання земельних ресурсів як одного з головних чинників забезпечення конкурентоспроможності високотоварних сільськогосподарських підприємств регіону.

The article analyzed the structure and dynamics of land resources of high-value agricultural enterprises in Zhytomyr region, shows the main performance indicators of land resources, the ways of improving the efficiency of land use as one of the main factors ensuring the competitiveness of high-value agricultural enterprises of the region.

Ключові слова: конкурентоспроможність, ефективність, земельні ресурси, високотоварні аграрні підприємства, потенційна конкурентоспроможність.

Key words: competitiveness, efficiency, land resources, high-value agricultural enterprise, the potential competitiveness.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Під високотоварним сільськогосподарським підприємством слід розуміти суб'єкт господарської діяльності з загальною площею сільськогосподарських угідь більше 1000 га, який реалізує власну валову продукцію на рівні 75% і вище, оцінену у вартісному виразі в порівнянних цінах, за виключенням приросту незавершеного виробництва, приросту вартості молодих багаторічних насаджень і малотоварних продуктів (соломи, зеленої маси, гною).

Але до високотоварних аграрних підприємств слід відносити саме ті виробничі структури, що характеризуються незменшуваним рівнем товарності ($\geq 75\%$) протягом кількох років (не менше 3 років).

В економічній літературі дуже часто поняття "високотоварність" та "великомасштабність" ототожнюють. На наш погляд, це є неправильно, оскільки критеріями великомасштабності є кількісні (кількість зайнятих працівників, обсяг продажу, балансова вартість активів, річний дохід, обсяг інвестицій тощо), якісні (велика кількість виробленої продукції, велика кількість ресурсів, розвинені системи управління,

систематичність менеджменту тощо), економічні (великі ринки збуту, правова незалежність тощо) та статистичні показники (вклад у ВВП, розвиток інновацій тощо), а критерієм для визначення високотоварності підприємства є показник рівня товарності продукції підприємства та площа сільськогосподарських угідь.

Функціонування високотоварних сільськогосподарських підприємств характеризується вищою, порівняно з дрібнотоварними підприємствами, ефективністю використання земельних ресурсів, які є першою передумовою і природною основою виробництва. Завдяки родючості ґрунту земля активно впливає на процес виробництва, стає його найважливішим складовим чинником. Будучи матеріальною основою розвитку сільського господарства, не оціненим національним багатством, земля, яка представлена сільськогосподарськими угіддями, є глобальним чинником виробництва, базою для органічного поєднання інших виробничих ресурсів.

Більшість сільськогосподарських підприємств стикаються із проблемою досягнення оптимального рівня концентрації виробництва, а відповідно й існує проблема забезпечення та ефективного використання ресурсного потенціалу, передової техніки і технологій. Вирішення зазначеної проблеми сприятиме підвищенню рівня конкурентоспроможності аграрних підприємств на внутрішньому та зовнішньому ринках.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Дослідження стану та динаміки земельних ресурсів високотоварних аграрних підприємств Житомирської області, ефективності використання земельних ресурсів та впливу їх на кінцеві результати діяльності та конкурентоспроможності зазначених виробничих структур, виявлення зв'язків між факторними показниками (ресурсний потенціал) та результативними ознаками (валова та товарна продукція) є метою даної статті.

ВІКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Великотоварне виробництво у сільському господарстві можна визначити як тип виробництва продукції, що має розповсюдження у розвинутих країнах і заснований на використанні в його процесі передових технологій,

спеціалізації господарств та колективних форм організації сільськогосподарського виробництва. "В основі аграрної політики СРСР були великотоварне виробництво, індустріальні технології, спеціалізація господарств, це сприяло підвищенню продуктивності праці, віддачі поля і ферми" [1].

Використання основних переваг великотоварного сільськогосподарського виробництва дозволяє отримати якісний, недорогий та конкурентоспроможний продукт, але потребує великих фінансових вкладень для впровадження такого типу виробництва.

Порівняно менших витрат потребує організація дрібнотоварного виробництва, яке "засноване на приватній власності на виробничі ресурси та особистій праці їх власника" [2].

Для формування конкурентоспроможної продукції, яка б могла бути виставлена на ринок, більш сприятливим є прийняття за основу великотоварного виробництва. По-перше, це дозволило б знизити собівартість, а по-друге, якість виробленої таким чином продукції буде значно вищою у порівнянні з продукцією дрібнотоварного виробництва. Отже, купувати таку продукцію будуть краще, адже її виробник спеціалізується на цьому, масштаби його діяльності значні і це викликає довіру споживача [2].

На теперішній час значна кількість селян вимушена шукати порятунку крізь дрібнотоварне виробництво та роздрібну реалізацію своєї низькоякісної і дорогої продукції не зумовлює майбутнього розквіту такої форми організації сільськогосподарського виробництва. Конкуренція на селі зростатиме, а майбутнє — за великотоварним виробництвом. "Адже там, де дрібнотоварне виробництво, там і низька якість продукції" [3], а якість є одним з ключових факторів формування конкурентних переваг.

Складність переходу від дрібнотоварного до великотоварного виробництва зумовлена тим, що "технічно фермерські господарства забезпечені вкрай погано: один трактор на п'ятьох господарів і один комбайн на десятьох". Такі виробники потребують підтримки з боку держави, але "на жаль, високопосадовці, як правило, висловлюються за фінансову підтримку лише великих товаровиробників... просто вони плутають поняття "великотоварне" господарство і "великоземельне" [4].

У результаті реформування земельних відносин в Житомирській області сформувалася наступна структура земельного фонду і землекористування. Земельний фонд Житомирщини

Таблиця 1. Динаміка основних земельних угідь високотоварних сільськогосподарських підприємств Житомирської області, тис. га

Види земельних угідь	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2013 р. до 2011 р., %
Сільськогосподарські угіддя	159,9	157,5	160,1	100,1
Ліси та інші лісовкриті площі	51,1	52,0	52,5	102,7
Забудовані землі	3,5	5,0	4,5	128,6

Джерело: дані Житомирського обласного управління статистики.

в 2014 р., за даними Держкомстату, становив 2982,7 тис. га. В його складі найвищу питому вагу — більше половини (56,2%, або 1675,56 тис. га) мають сільськогосподарські землі. Понад третину земель становлять ліси та лісовкриті площі. Лише 166,7 тис. га (56%) земель області знаходяться у їх природному стані: болота, озера, ріки, відкриті (без рослинного покриву) землі, в тому числі близько 1% (40,8 тис. га) зайняті водогосподарськими об'єктами — каналами, колекторами, ставками, штучними водосховищами; 48,1 тис. га (1,6%) знаходяться під водою; 81,4 тис. га (2,7%) — болота і заболочені землі; 89,1 тис. га (3,0%) — забудовані та 37,2 тис. га (1,2%) — відкриті землі.

Слід відзначити, що спостерігається значне коливання загальної площі земель поміж районами області. Найбільшими серед них є Овруцький — 322,3 тис. га, Олевський — 224,7, Ємільчинський — 211,1 та Новоград-Волинський — 209,9 тис. га райони. Їх частка складає майже третину всіх земель області. Водночас лише по 84—87 тис. га земель у Черняхівському, Червоноармійському, Бердичівському і Володарсько-Волинському районах, найменшими є Любарський — 75,7 тис. га та Брусилівський — 62,6 тис. га райони. Проаналізувати динаміку основних земельних угідь високотоварних аграрних підприємств Житомирської області дозволяють дані таблиці 1.

Розглянувши динаміку основних земельних угідь високотоварних сільськогосподарських підприємств Житомирської області, можна зробити висновок, що з часом спостерігаються значні зміни площ земельних угідь даних підприємств регіону. Так, загальна площа

сільськогосподарських угідь в 2014 році на 0,1%, або на 0,2 тис. га більша від площі в 2012 році; збільшились площі лісів та забудованих земель в 2014 році по відношенню до 2012 року відповідно на 2,7% (на 1,4 тис. га) та на 28,6% (на 1 тис. га).

Рівень ресурсного потенціалу залежить не тільки від розміру і структури сільськогосподарських угідь, але і в значній мірі від економічної родючості землі, яка залучається до виробничого процесу. Сільськогосподарські формування, які мають родючіші землі, об'єктивно поставлені в кращі умови виробництва і за рахунок цього чинника здатні виробляти при рівних інших чинниках більший обсяг сільськогосподарської продукції, а відповідно збільшувати масу прибутку.

Проведені дослідження засвідчують, що у сільському господарстві регіону землі, як головному засобу виробництва, притаманні специфічні зміни. По-перше, внаслідок високого рівня розораності сільськогосподарських угідь значну шкоду землі завдає водна і вітрова ерозія. По-друге, відбувається процес скорочення площі сільськогосподарських угідь з розрахунку на одного жителя Житомирської області. По-третє, внаслідок нераціонального використання землі в обробітку погіршуються її агрономічні якості, знижується вміст гумусу в ґрунті. Одними із показників, що свідчать про ефективність використання ресурсного потенціалу високотоварними підприємствами регіону, є виробництво валової та товарної продукції (табл. 2).

У результаті аналізу даних таблиці 2 встановлено, що коливання валової продукції

Таблиця 2. Виробництво валової та товарної продукції високотоварними сільськогосподарськими підприємствами Житомирської області, млн грн.

Роки	Вироблено ВП всіма категоріями аграрних підприємств		Вироблено ВП високотоварними аграрними підприємствами		Вироблено ТП високотоварними аграрними підприємствами	
	Показник	у % до 2010 р.	Показник	у % до 2010 р.	Показник	у % до 2010 р.
2012 р.	2072,8	100,0	373,1	100,0	317,4	100,0
2013 р.	1948,3	94,0	272,8	73,1	231,9	73,0
2014 р.	2019,8	97,4	323,2	86,6	274,1	86,3

Джерело: дані Житомирського обласного управління статистики.

Таблиця 3. Динаміка показників ефективності використання сільськогосподарських угідь високотоварних підприємств аграрного сектору регіону

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Валова продукція на 1000 грн. вартості землі, грн.	26,7	27,3	22,6	20,2	22,6
в т.ч. продукція рослинництва	15,6	20,5	15,9	14,1	16,5
продукція тваринництва	11,1	6,8	6,7	6,1	6,1
Валовий дохід на 1000 грн. вартості землі, грн.	4,1	1,4	-0,4	-0,2	11,3
Прибуток (+), збиток (-) на 1000 грн. вартості землі, грн.	-2,9	-6,4	-7,6	-6,2	2,2
в т.ч. від рослинництва	2,4	1,5	-0,5	0,9	7,4
від тваринництва	-4,2	-6,4	-6,0	-6,0	-4,1

Джерело: розраховано за даними Головного управління земельних ресурсів Житомирської облдержадміністрації.

сільського господарства регіону в господарствах усіх категорій в період 2012—2013 рр. склали 6,0%, а в період 2013—2014 рр. — 3,4%. Це свідчить про підвищення рівня сталості сільськогосподарського виробництва за останні 3 роки. Валова продукція високотоварних аграрних підприємств за період 2012—2014 рр. скоротилася на 13,4% і склала 86,6% від показника 2012 року. Що ж до виробництва товарної продукції високотоварними підприємствами, то її коливання за досліджуваний період склало 13,7%. Це теж дає змогу говорити про певну економічну сталість їх функціонування.

Ефективність використання земельних угідь високотоварними аграрними підприємствами Житомирської області простежено на основі динаміки результативних показників відносно грошової оцінки землі (табл. 3). Як видно з даних таблиці, всі результативні показники мають тенденцію до зниження. Так, за період 2010—2014 рр. виробництво валової продукції на 1000 грн. сільськогосподарських угідь зменшилося з 26,7 до 22,6 грн., а валовий дохід в окремі роки досягав мінусового значення, тобто допускалася збитковість виробництва, що свідчить про зниження ефективності використання земельних ресурсів в аналізованому періоді.

Одним із завдань дослідження є виявлення зв'язків і взаємодії між явищами та ознаками з метою їх використання при обґрунтуванні перспектив розвитку високотоварного сільськогосподарського виробництва регіону, виходу з аграрної кризи. Зв'язки між явищами та їх ознаками дуже різноманітні. Однак у будь-якому випадку одні ознаки виступають як чинники, що впливають на інші і зумовлюють їх зміну, інші — як результати дії цих чинників. Одні з них є причиною, інші — наслідком. Якщо перші прийнято називати ознаками — чинниками, або причинними ознаками, то другі — результативними (наслідковими) ознаками.

Щоб стверджувати про стабілізацію і нарощування обсягу виробництва валової і товар-

ної продукції високотоварного сільського господарства на 1 га (результативна ознака), потрібно виявити, від чого вони найбільше залежать. Використаємо для цього кореляційний аналіз. Причинними ознаками, як показало дослідження, тут є:

x_1 — фондозабезпеченість високотоварних господарств регіону на гектар сільськогосподарських угідь, грн.;

x_2 — якість землі, бал;

x_3 — кількість працівників на 100 га сільськогосподарських угідь, чол.;

x_4 — середній розмір високотоварних сільськогосподарських підприємств, га.

Множинний коефіцієнт кореляції становить 0,734 (це свідчить про те, що зв'язок між явищами є прямим і сильним), коефіцієнт детермінації $0,734^2 = 0,54$ (54,0% загального коливання рівнів валової і товарної продукції на 1 га обумовлено досліджуваними факторами (фондозабезпеченість, якість землі, трудові ресурси, розмір підприємства), а інші 46,0% — іншими неврахованими факторами). Даний взаємозв'язок у високотоварних сільськогосподарських підприємствах Житомирської області характеризується рівнянням регресії:

$$y = 460,8 + 0,86x_1 + 0,71x_2 + 0,68x_3 + 0,37x_4.$$

У середньому в високотоварних господарствах області підвищення рівня фондозабезпеченості на 1 грн./га забезпечує приріст валової продукції з цієї площі на 0,86 грн. Важливим чинником є родючість ґрунту. Тому резервом інтенсифікації є впровадження заходів, спрямованих на її розвиток. Ріст економічної родючості ґрунту на 1 бал дозволить збільшити обсяг валової продукції з гектара в середньому на 0,71 грн., проте таке зростання, за умов значних затрат на покращання якості ґрунту, не може задовольнити сільськогосподарського виробника. Провідне місце в високотоварному сільськогосподарському виробництві належить трудовим ресурсам. Зростання кількості працівників у середньому на 1 чол. на 100 га сільсько-

господарських угідь забезпечить приріст валової продукції на 0,68 грн. Зростання середнього розміру високотоварних сільськогосподарських підприємств на 1 га дозволить збільшити виробництво валової продукції на 0,37 грн. Аналіз кореляційної залежності показав, що вплив відібраних чинників зумовлений, з одного боку, рівнем забезпеченості високотоварних аграрних підприємств тими чи іншими виробничими ресурсами, а з іншого — їх значенням для провідних галузей господарства. Щоб припинити спад виробництва сільськогосподарської продукції, підвищити ефективність використання землі, потрібно зміцнити матеріально-технічну базу високотоварних сільськогосподарських підприємств, при фінансових труднощах нестачу техніки можна тимчасово комплексувати збільшенням чисельності працюючих, додатково залучати інвестиції та інновації у процесі виробництва сільськогосподарської продукції.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У результаті проведеного дослідження встановлено, що якість земельних ресурсів зумовлює значний вплив на кінцеві результати діяльності та конкурентоспроможність високотоварних сільськогосподарських підприємств регіону. Проте ефективність використання земельних ресурсів даними виробничими структурами за останні роки має тенденцію до зниження. А отже, і знижується рівень їхньої конкурентоспроможності. Тому основними напрямками підвищення ефективності використання земельних ресурсів як визначального чинника конкурентоспроможності високотоварних аграрних підприємств є:

1. Проведення системи заходів щодо підвищення родючості земель: впровадження науково-обґрунтованої системи землеробства; застосування прогресивних екологозберігаючих технологій; зміцнення матеріально-технічної бази; проведення екологобезпечної хімізації та меліорації земель.

2. Здійснення заходів щодо охорони ґрунтів від ерозії та інших руйнівних процесів.

3. Скорочення площ земель, що випадають із сільськогосподарського обороту.

4. Впровадження ґрунтозахисних систем землеробства.

5. Застосування різноманітних ефективних технологій обробітку ґрунтів: інтенсивна ресурсозберігаюча технологія; інтенсивна біологізована технологія; альтернативна технологія; технологія "Knowtill".

Додатковими заходами щодо забезпечення конкурентоспроможності високотоварних сільськогосподарських підприємств регіону є: запровадження державної підтримки з боку обласних та міських органів влади; встановлення системи пільг, дотацій на окремі види сільськогосподарської продукції високотоварних аграрних формувань; встановлення механізму здешевлення ставок за користування кредитами; сприяння інтеграційним процесам високотоварних аграрних підприємств з торгівельними та сервісними організаціями тощо.

Подальші дослідження слід зосередити на розв'язанні задачі щодо оптимізації елементів аграрного ресурсного потенціалу, зокрема земельних ресурсів, для високотоварних сільськогосподарських підприємств Житомирської області. Збалансованість земельних ресурсів з іншими складовими аграрного ресурсного потенціалу призведе до підвищення потенційної (ресурсної) конкурентоспроможності досліджуваних підприємств.

Література:

1. Поліщук Б. У біді село — в біді й держава / Б. Поліщук // Сільські вісті. — 27.09.2010.
2. Бездітний І. Не з тим боролися / І. Бездітний // Ехо, 22.02.2012 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://news.ztown.info>
3. Стефанишин І. До капіталізму ми ще не доросли / І. Стефанишин // Поступ. — 01.04.2012.
4. Дацюк Л. Один трактор на п'ятьох господарів / Л. Дацюк // Хрещатик. — 21.07.2012. — № 104 (2507).
5. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: підручник. — 2-ге вид., доп. і перероблене / В.Г. Андрійчук. — К.: КНЕУ, 2002. — 624 с.

References:

1. Polishchuk, B. (2010), "The trouble in the village — the trouble in the country", *Hazeta "Sil's'ki visti"*.
2. Bezditnyy, I. (2012), "They fought not with what we must", *Ekho*, available at: <http://news.ztown.info> (Accessed 10 Nov 2015).
3. Stefanyshyn, I. (2012), "By capitalism we have not yet matured", *Zhurnal "Postup"*.
4. Datsyuk, L. (2012), "One tractor on five hosts", *Hazeta "Khreshchatyk"*, vol. 104.
5. Andryychuk, V.H. (2002), *Ekonomika ahrarnykh pidpryyemstv [The economy of agricultural enterprises]*, KNEU, Kyiv, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 30.11.2015 р.*